УДК 811.161.2’373.7:81’42

О. А. Стишов

НЕКОДИФІКОВАНІ ФРАЗЕМИ ЯК ВИЯВ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОРІЧЧЯ

Статтю присвячено особливостям антропофразем в українській мові кінця XX – початку XXI сторіччя. Матеріалом для розвідки слугували як нові, так і відомі дещо раніше фразеологізми (понад 120 одиниць), не зафіксовані у фразеологічних і тлумачних словниках літературної мови. Дослідження названих одиниць проведено на основі публіцистичного стилю й інтернетного дискурсу, у яких вони функціонують із найбільшою інтенсивністю. Розглянуто головні джерела походження фразем на позначення осіб, їх семантичні й морфологічні особливості. Уведено до наукового обігу значну кількість некодифікованих антропофразеологізмів.

Ключові слова: *мова, публіцистичний стиль, інтернет-дискурс, фразеологізми, антропоцентризм, національно-культурний компонент.*

Styshov, O. Uncodified Phraseological Units as a Manifestation of Anthropocentrism in the Ukrainian Language of the late 20th– early 21st centuries. *The article is devoted to anthropophraseologisms in the Ukrainian language of the late 20th-early 21st centuries. The relevance of the work is determined by the need for a more thorough study of the features of the subsystem of phraseologisms for denoting persons, since the number of such units has constantly expanded and diversified, filling certain gaps and enriching both the nominative and, to an even greater extent, the emotional-expressive means of the native language. The aim of the article is to identify, record and analyse a variety of both new and previously known, but uncodified anthropophraseologisms, the corpus of which is constantly increasing. The main tasks of the work: 1) to introduce into scientific circulation a certain layer of various anthropophraseologisms, which are of both linguistic interest and purely practical – mainly lexicographic – interest; 2) to identify and present the main sources of replenishment of phraseologisms related to man in the period under study; 3) to partially consider the semantic and morphological features of the named units. The material for the article was both new and somewhat previously known phraseological units (over 120), not recorded in the largest Ukrainian phraseological and explanatory dictionaries of the literary language. The study of the named units was carried out in the context of journalistic style and Internet discourse, where they currently function most intensively. The main genetic features of phraseological units for designating persons, resulting from the anthropocentric trend in the language practice of the period under consideration, were identified and examined. It is shown that the most effective source of replenishment for the analysed units is living folk colloquial speech, and its non-literary variety, that is, various phraseological units*

https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.07

CC BY NC

originating from slang: youth, military, computer and Internet, sports. Also, a certain part of the phraseological units for designating persons comes from foreign languages (English and Russian), various terminological systems, and journalistic style. As a result of a thorough analysis of the studied material, it was found that among the significant corpus of stable units for designating persons according to semantic classification, phraseological unity dominates. Phraseological combinations are also quite frequent in the analysed functional varieties of modern Ukrainian. Phraseological fusions are recorded much less frequently. Quantitative analysis showed that among the lexical and grammatical classes, noun anthropophraseological units are the most numerous, followed by adjective and verb units. Thus, in the Ukrainian-language journalistic style and Internet discourses of the late 20th-early 21st centuries, an intensive creation, revival and active functioning of a significant number of uncodified anthropophraseological units was recorded, which is due to the active interaction of external and internal linguistic factors that contribute to the dynamics of the national phraseological system. It is characteristic that such stable units in the mass media and Internet communication perform important functions - nominative, characterising, emotionally expressive, evaluative, influential, creative, cognitive, etc.

***Keywords**: language, journalistic style, Internet discourse, phraseological units, anthropocentrism, national-cultural component.*

Вступ

Фразеологічний фонд української мови – це усталені одиниці, що відбивають багатовікові надбання народу, його національну культуру й світосприймання, душевні порухи, креативне мислення та лежать в основі мовної картини світу. Як і лексико-семантичний рівень, фразеологічний також характеризується постійною динамікою. Лексикографічні праці, на жаль, нерідко відстають від життя етносу, а тому значна кількість фразем залишається некодифікованою. Особливо цікавими в цьому плані є усталені одиниці, пов'язані з людьми, що містять одночасно номінацію, а також емоційно-експресивний заряд, сприяючи увиразненню мовлення, оригінальності та лаконічності думки, а нерідко – влучності, дотепності. Вони є репрезентантами матеріальної й духовної культури, показниками особливостей асоціативно-образного мислення індивідуумів. Такі фразеологізми виникають на основі слів, вільних словосполучень і речень. Науковий інтерес завжди становили фразеологізми як вияв антропоцентризму в загальнонародній мові. Названа спрямованість лінгвістичних досліджень спонукає вчених студіювати мовну систему в аспекті вивищення людини як носія різних характеристик, інтенцій та емоцій.

У зображенні особи істотне місце належить саме фразеологічним одиницям, адже вони слугують важливим складником мовної картини світу та передбачають вияв загальнонародного й індивідуально-авторського в мовотворчості.

Важлива проблематика особливостей збагачення й розвитку фразеологічного ярусу мов, зокрема стійких одиниць як вияв антропоцентричних парадигм, в останні кілька десятиріч постійно перебуває у полі зору українських і зарубіжних лінгвістів (Д. Баранник, М. Демський, В. Ужченко, Д. Ужченко, В. Калашник, Ю. Зацний, О. Семенюк, Д. Сизонов, М. Навальна, Н. Костусяк, Н. Венжинович, А. Архангельська, Л. Савченко, О. Ільченко, Н. Скиба, А. Григораш, Х. Ніколайчук, О. Забуранка, О. Левчук, В. Хлебда, С. Бамба, Д. Благоєва, С. Георгієва, В. Флейшер, Г. Бюргер, Е. Піірайнен, П. Канеттьєрі та ін.). Однак, незважаючи на певні досягнення в лінгвістиці, некодифіковані антропофразеологізми в сучасній українській мові потребують більш ґрунтовного вивчення, оскільки корпус таких одиниць у кінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя постійно розширювався та урізноманітнювався, заповнюючи певні лакуни й збагачуючи як номінативні, так іще більшою мірою емоційно-експресивні засоби рідної мови. Також значна кількість названих одиниць потребує фіксації, чекає належного лексикографічного опрацювання. Це й визначає **актуальність** цієї статті.

Мета статті – виявити, зафіксувати й проаналізувати різноманітні як нові, так і відомі раніше, але некодифіковані антропофраземи, корпус яких увесь час збільшується. Основні **завдання** розвідки: 1) увести до наукового обігу певний шар різноманітних антропофразем, що становлять як лінгвістичний інтерес, так і суто практичний – переважно лексикографічний; 2) виявити й подати основні джерела поповнення фразеологізмів, пов'язаних із людиною, у досліджуваний період; 3) почасти розглянути семантичні й морфологічні особливості названих фразем.

Емпіричну базу цієї розвідки становлять антропофразеологізми, вилучені шляхом суцільної вибірки з текстів публіцистичного стилю (газети, журнали, теле- й радіоканали) та інтернет-дискурсу (соціальні мережі, блоги, сайти та ін.), що охоплюють значний хронологічний проміжок – 1991 – 2026 роки. Матеріалом для аналізу слугували понад 120 відповідних усталених одиниць, не зафіксованих найбільшими українськими фразеологічними словниками літературної мови.

У пропонованій статті об'єкт вивчення фразеології розуміємо в широкому плані – до її складу включаємо, крім ідіом, будь-які фразеологізми, а також усталені перифрази, образні стійкі народні порівняння, стійкі фразеологізовані терміносполучення тощо.

На позначення 'антропофразеологізмів' використовуємо терміни 'фразеологізм', 'фразема', 'фразеологічна одиниця', 'усталена одиниця', 'стійка одиниця'. Під поняттям 'некодифікований антропофразеологізм' ми розуміємо як неофраземи, так і давніші стійкі словосполучення й речення зі вторинною номінацією та узуальною відтворюваністю, які поки що не зафіксовані в академічних кодексах (тлумачних і фразеологічних лексиконах літературної мови). Такі одиниці, функціонуючи в публіцистичному стилі й інтернет-дискурсі, виконують не стільки номінативну й інформативну, скільки переважно функцію характеристики, оцінну, почуттєво-виразну, функцію впливу на реципієнта та ін. Переважна більшість некодифікованих антропофразеологізмів містить національно-культурний компонент.

Методи та методики дослідження

Досягненню поставленої мети в цій статті посприяло використання комплексної методики – низки загальнонаукових і власне лінгвістичних методів, зумовлених специфікою досліджуваного матеріалу та метою його студіювання. Аналіз антропофразеологізмів проведено передовсім за допомогою традиційних загальнонаукових методів – *аналізу, синтезу, індукції, дедукції*. Використано кілька лінгвістичних методів, зокрема такі**:** *метод спостереження* та *суцільної вибірки* (для виявлення антропофразем у зазначених вище джерелах); *описовий метод* (із метою інвентаризації та класифікації емпіричного матеріалу); *ономасіологічний метод* (дав змогу виявити, як формуються стійкі назви (ФО) для осіб предметів, явищ, понять та ін. і мотиви номінації); *компонентного аналізу* (для визначення семантики й усебічного вивчення значень досліджуваних фразеологізмів); *функційний метод* (дав змогу розкрити функції ФО в публіцистичному й інтернетному дискурсах); *метод порівняння* (для порівняння некодифікованих фразеологізмів із кодифікованими); *контекстний аналіз* (дав змогу безпосередньо визначати умови текстового використання розглядуваних фразем); частково використано *кількісний аналіз* та ін.

Виклад основного матеріалу

Зібраний і опрацьований фактичний матеріал із публіцистичного стилю, різноманітних інтернет-ресурсів переконливо засвідчує, що в українській мові кінця XX – початку XXI сторіччя інтенсивно зростає корпус фразеологізмів, так чи так пов'язаних з особою або групою людей. Це цілком закономірний результат активної дії антропоцентричної тенденції в лінгвальній практиці названого часового зрізу. Інтесифікації творення та функціонування досліджуваних одиниць сприяли різноманітні чинники як екстра-, так і інтралінгвального характеру, що діяли переважно комплексно, у взаємопереплетенні. На наше переконання, на динаміку антропофразем названого вище хронологічного періоду більше впливали позамовні фактори, хоча одразу зауважимо: у жодному разі не потрібно применшувати роль внутрішньомовних. Із-поміж перших варто назвати суспільно-політичні, воєнні та інші події в Україні, комп'ютеризацію та інтернетизацію, почасти глобалізацію тощо. Адже фразеологічний ярус мови є найбільш чутливим до змін у соціокультурній парадигмі, що дозволяє розглядати атропофраземи як динамічні структури, а не статичні формули. Проведений аналіз фактичного матеріалу свідчить, що некодифіковані фраземи різні за походженням, семантикою, структурною організацією, частиномовною належністю, функційними та стилістичними особливостями тощо.

У сучасній лінгвістичній науці істотне значення полягає у виявленні та дослідженні основних джерел збагачення фразеологічного фонду української мови. Проведений аналіз зібраного корпусу некодифікованих антропофразем із публіцистичного стилю та інтернет-дискурсу засвідчив, що серед таких одиниць переважають питомі стійкі словосполучення та окремі речення, що походять із живого народного мовлення. Тобто відбувається активна дифузія аналізованих ФО в названі різновиди мови. Адже характерною рисою останніх десятиліть є демократизація в суспільстві та в мові, а також тенденція до стирання комунікативних меж між функціональними стилями. Переконливими ілюстраціями виступають розмовні фразеологізми, на зразок: *сіли батарейки* 'вичерпалася енергія, сила, відчувається втома (про людину)'; *Гітлер (фюрер) у спідниці* 'надзвичайно владна або авторитарна жінка, жорстка в управлінні чи в побуті'; *ноги від вух (корінного зуба, шиї)* 'дівчина або молода жінка, яка має дуже довгі

й гарні ноги, як у моделей' та ін. Пор.: *У мене* ***сіли батарейки****. Як підзарядитися і де брати ресурси? Відчуваєте занепад сил? Немає бажання нічого робити? Ніщо не приносить задоволення? Психолог розповідає, де взяти ресурси.* (Simya › u-mene-sily-batarejky-yak-pizaryadytysya-i-de-braty-r...); ***Сіла батарейка****: де взяти сили після свят?* (https://www.village.com.ua›); *Тут якраз стала машина на дорозі. Кум вибіг і зайшов щісливий до хати. За ним зайшли дві кобіти, такі теньгі, аж під стелю.* ***Ноги від вух****…* (газ. «Високий замок», 04.04, 2020, 15:41). Як бачимо, у процесі творення останньої ФО та номінування задіяно всім відомі соматизми, через що внутрішня форма фразеологізму є прозорою. У студійованих дискурсах зафіксовано також власне колоквіальні антропофраземи жартівливого й жартівливо-іронічного характеру, що відбивають мовну гру для пожвавлення представлення інформації. Так, якщо журналісти або інтернет-користувачі виявляють у людини (переважно у політиків, високопосадовців і топчиновників) значні грошові статки, запаси чи скарби, які не відповідають їхній заробітній платі й наявність яких ніхто не очікував, то її номінують ФО *багатим (багатеньким) Буратіно*. Пор.: "***Багатий Буратіно":*** *за час роботи в Раді Дубінський з сім'єю купили 24 квартири, 17 авто та 2 будинка.* (https://ukranews.com › news). Прикладом жартівливо-іронічного фразеологізму, який переважно побутує в інтернет-комунікації, є вираз *дизайнер із ландшафту* 'той, хто виконує трудомісткі земельні роботи; орудує лопатою'. Ще однією цікавою антропофраземою є одиниця *мати вищі погони*. Її використовують не для буквального опису військових чи поліцейських, а з метою образної характеристики осіб, які мають більшу владу, високу посаду, повноваження, є керівниками вищого рангу. Надзвичайно важливо, що наведені вище фразеологізми мають відчутну стилістичну маркованість і містять національно-культурний компонент.

Розмовне нелітературне мовлення послуговується значною кількістю соціолектних некодифікованих ФО. В останні десятиліття ми є свідками того, що в масмедіа, а особливо в інтернет-дискурсі помічено активізацію вживання позасловникових фразем із різних жаргонів. Так, із молодіжного соціолекту походять антропофраземи, на кшталт: *золотий мажор* 'добре забезпечена, але розпещена молода людина'; *кінь педальний* 'вперта й недалека, некмітлива й шкідлива або дивна людина'; *блатна педаль* 'про людину, яка має переваги

або отримує привілеї завдяки потрібним знайомствам'; *планка падає (упала) у кого-небудь* зневажл. 'про того, хто втрачає самоконтроль, починає поводити себе неадекватно' та ін. Пор. у контекстах: *Два світи, два закони. Він* ***золотий мажор****, впевнений у своїй перемозі. Вона – вогонь, що кидає виклик. Їхнє протистояння було приречене спалахнути з першої ж зустрічі.* (https://litnet.com › blogs › post); *І перед фрау, яка пропускає на посадку, кілька чоловіків з делегації голосно засміялися. Фрау подумала, що я з неї сміюсь. У неї* ***планка падає*** *і каже мені: «А вас я не пущу». Запитую: «Чому?» – «Ви випили». Кажу: «Так тут пиво продають! Для чого? Так, я щойно випив пива»* (газ. «Високий замок», 28.10, 2020, 16:53).

Російсько-українська війна нині виступає важливим екстралінгвальним чинником, а тому закономірно з мілітарного жаргону до публіцистичного стилю й інтернет-спілкування проникає певна частина фразеологізмів на позначення осіб: *вантаж двісті* 'убитий воїн'; *вантаж триста* 'поранений воїн'; *спляча група* 'підрозділ диверсантів, який зачаївся й чекає команди діяти'; *паркетний генерал* 'командир без реального бойового досвіду'; *професори війни* 'поважна номінація досвідчених бійців на фронті'; *залізні люди* 'дуже витривалі бійці'. Напр.: *Схоже, це не був «****паркетний генерал****», яких у нас доволі. Про нього [генерала-майора Сергія Кульчицького] згадують, що він, як правило, знаходився поряд із бійцями, жив з ними в наметі, їв просту солдатську їжу, яку часто сам готував* (Радіо Свобода, 30.05, 20214, 15:58); *Хлопці з ЗСУ – це просто, ..., умняшки.* ***Професори війни****, реально!* (газ. «Українська правда», 24.06, 2022, 05:30).

Активна комп'ютеризація та інтернетизація в останні десятиріччя сприяє продукуванню соціолектних некодифікованих антропофразем, і українськомовні учасники інтернет-комунікації також створили та ввели в уживання кілька оригінальних одиниць, на кшталт: *підірвати інтернет* 'викликати великий резонанс'; *спіймати (зловити) хайп* 'швидко стати популярним'; *албанський школяр* ірон.-саркаст. 'недалека людина; особа, яка щось не розуміє; дилетант'; *земля скловатою (металом, бетоном)* 'нешаноблива, зневажлива формула стосовно небіжчика; вираз недоброї пам'яті переважно про вбитого ворога'. Пор.: *Активне запровадження ШІ великим бізнесом вже стало трендом, і корпорації по всьому світу намагаються* ***зловити*** *на цій темі* ***хайп****. Компанії активно впроваджують штучний*

інтелект у своїй роботі і інвестують у новітні розробки для ще більшої ефективності (та реклами). (https://www.unian.ua › other); ***Земля скловатою**: У соцмережі повідомили про ліквідацію бойовика "ДНР" з Краматорська (фото).* (Патріоти України› other › zemlia-sklovatoiu-u-sotsmerezhi-povidomyly...); *Згадали і висловлювання Симоньян: "Як говорила сама Маргарита про смерть іншої широко відомої людини — "**Земля скловатою**". Ну, мабуть, віддзеркалю цю її фразочку її ж покійному чоловікові".* (OBOZREVATEL › Спорт Oboz). Щодо останньої ФО варто зазначити, що в українській традиції про померлих переважно говорять позитивно: 'Царство небесне' або 'Вічна пам'ять', а в наведених цитатах засвідчено крайню неповагу.

Різними видами спорту займаються й захоплюються мільйони в сучасному світі загалом і в Україні зокрема, а тому жаргонні фразеологізми на позначення осіб інтенсивно функціонують у публіцистичному стилі та інтернет-дискурсі: *лев матчу* 'найкращий спортсмен у певній грі'; *залізна щелепа* 'витривалий боксер'; *вийти на пік форми* 'досягти найкращої фізичної кондиції (про спортсмена)'. Напр.: *Названо найкращого гравця збірної України після невдалого матчу з Францією. **Левом матчу** став голкіпер Анатолій Трубін, який зробив шість сейвів.* (СПОРТ.UA › Спорт › Новини); *Одеські кікбоксери **виходять на пік форми:** інтенсивні збори перед чемпіонатом області (заголовок статті)* (газ. «Слово», 20.02, 2026, 18:00). Як бачимо, переважна більшість таких стійких одиниць характеризується важливим національно-культурним компонентом.

Глобалізація й активне міжнародне співробітництво України зі світовою спільнотою в кінці XX – на початку XXI сторіччя сприяли інтенсифікації дифузії в масмедійний та інтернетний дискурси нових іншомовних слів і фразеологізмів. Серед останніх домінують стійкі одиниці з англійської мови та її американського варіанту. З-поміж них також виявлено низку запозичених неофразеологізмів для опису різних осіб. Такі ФО є переважно кальками й напівкальками, напр.: *кульгава качка* (з англ. *lame duck*) 'політичний лідер (переважно президент), який формально ще обіймає посаду, але вже втратив значну частину свого впливу'; *фейковий експерт* (з англ. *fake expert*) 'людина, яка лише імітує компетентність у певній царині'; *стокгольмський синдром* (з англ. *Stockholm syndrome*) 'психологічний несвідомий захисний стан, який характеризується прив'язаністю жертви до кривдника';

цифрові кочівники (з англ. *digital nomads*) ‘особи, які працюють дистанційно та мають змогу подорожувати по світу, не відриваючись від своєї роботи’ та ін. Пор.: *Він [політолог Олег Саакян] додає: «Наразі явно Зеленський буде зберігати до останнього таку можливість для себе, навіть не через те, що він хоче балотуватися, а через те, що з моменту, як тільки він скаже, що він не балотується, наприклад, чітко і конкретно, він стане* ***кульгавою качкою*** *для значної частини власне ж політичної команди, які хотіли би мати ширший горизонт політичного майбутнього і амбіцій, ніж завершення каденції Зеленського»* (Радіо Свобода, 05.01, 2026, 15:54); *В Україні з’явилася значна кількість* ***фейкових*** *політичних* ***експертів*** *– Агентство моделювання ситуацій (заголовок).* (https://www.unian.ua › 161...); *Відоме за чисельними екранізаціями колумбійське місто Медельїн дедалі більше приваблює туристів,* ***цифрових кочівників*** *та інвестиції.* (https://hmarochos.kiev.ua › ...).

У досліджуваний період російська мова продовжувала бути донором фразеологічної системи української мови. Так, із цієї лінгвальної системи засвоєно некодифіковані антропофраземи, на зразок: *вмикати/умикати Васю* (із рос. *включать Васю*) ‘симулювати психічний розлад; вдавати із себе недоумкуватого або дурня’; *поплутати береги* (із рос. *попутать берега*) ‘перейти межу дозволеного, втратити почуття міри, поводитися зухвало, не за статусом (про людину)’; *жертва аборту* (із рос. *жертва аборта*) ‘нікчемна, неповноцінна людина, яка має якусь ущербність у натурі’ та ін. Пор.: *Перехоплення розмов ворожих солдатів свідчать, що Сили оборони України влаштували окупантам справжнє пекло, тож частина з них думає лише про те, як втекти додому. Горе-вояки, не приховуючи, обговорюють це з родичами. Серед популярних способів урятувати власне нікчемне життя — «****увімкнути васю****», зламати руку, зіскочивши п’яним з танка, самостріл на марші та інше.* (https://www.ukr.net › details); *«У радянських власна гордість: Володимир Путін приїхав на відкриття заводу «Мерседес» на «Аурус», – йдеться у підписі до опублікованого відеоролика. Подібна витівка дуже сильно розлютила росіян, які відзначили, що Путін «зовсім* ***поплутав береги****».* (https://politeka.net › world). Відзначаємо, що в останні десятиріччя в публіцистичному стилі та в інтернет-комунікації функціонує невдала, на нашу думку, фразема *сарафанне радіо* (із рос. *сарафанное радио*) ‘неофіційний,

неформальний спосіб поширення інформації від людини до людини, через усні повідомлення, розмови або через інші форми спілкування, особисті рекомендації осіб': «*Більшість нашої реклами – «**сарафанне радіо**»: як Україна набирає іноземців у ЗСУ* (заголовок) (Радіо Свобода, 28.02, 2026, 18:15); ***Сарафанне радіо** може працювати як без відома бренду, так і бути частиною його продуманої стратегії* (Webpromo › Блог › Digital-стратегії). Варто інтенсифікувати вживання фразеологізму, що містить національно-культурний компонент, який має глибоке рідномовне коріння, – *черезтинне радіо*. Характерно, що досліджувані дискурси починають усе активніше використовувати названу стійку одиницю: *В справі поширення технології велику надію покладали на **черезтинне радіо** – сусідський вдалий досвід використання дронів-обприскувачів мали б наслідувати інші аграрії регіону. Та насправді жоден аргумент так і не зміг переконати левову частку фермерів країни, і подекуди в зависоких очікуваннях були винні самі дистриб'ютори.* (aggeek.net › Технології); *Героїні Субач – близькі подруги й незнайомки, про яких вона дізнається завдяки **черезтинному радіо**. У світлинах мисткиня прагне передати історії, приховані за усмішками чи сльозами: більшість героїнь – дружини військових; їхні чоловіки місяцями бачать своїх дітей лише крізь камеру смартфона.* (vogue.ua › article › culture › art › ukrajinski-materi-u-pronizlivomu-f...).

Нині у світі науково-технічний прогрес відбувається надзвичайно інтенсивно, а тому безпосередньо активно впливає на збагачення мов, зокрема їх терміносистем, різними спеціальними одиницями – одно- й кількакомпонентними. Засвідчено, що останні в публіцистичному стилі й інтернетному дискурсі, підхоплені широким колом мовців, нерідко піддаються фразеологізації. Переконливими прикладами слугують ФО на позначення осіб: *меметичний паразит* 'людина, чиї фрази й дії поширюються в соціумі, але не мають користі, а лише відволікають і займають увагу'; *квантовий мислитель* 'особа, яка мислить нестандартно, гнучко й здатна швидко обробляти великі обсяги інформації та ефективно приймати рішення в умовах невизначеності' та ін. Пор: *На жаль, неповоротке аналогове мислення стає рудиментом, оскільки воно "нікуди не встигає". "Аналоговий **мислитель**" тоне під водоспадом інформації, а "**квантовий**" вихоплює те, що йому потрібно, і врятований* (газ. «Gazeta.ua», 06.05, 2019). Також засвідчено процес фразеологізації терміносполучень з інших

професійних систем, зокрема спорту (*тримати удар* ‘виявляти силу духу і волі, характер, стійкість до неприємностей, невдач, поразок, уміння перебороти їх; виробляти впевненість у собі’; *коротка лава (лавка) запасних* ‘брак резервних кадрів у владних структурах’), медицини (*ставити (поставити) діагноз* ‘робити певний висновок про стан когось; характеризувати, визначати особливості кого-небудь’) та ін. Пор.: *Суть такої якості особистості, як уміння* ***тримати удар****, не тільки в тому, щоб піднятися після невдачі, а й у тому, щоб бути готовим до різних поворотів професійної кар'єри. Навіть до найнесподіваніших.* (ua.korrespondent.net›sport/3349965). Саме такі ознаки аналітичних термінів, як стійкість, відтворюваність, семантична цілісність, а також активність уживання (вони весь час перебувають «на слуху») сприяють їх поступовому переосмисленню та фразеологізації.

Одним із джерел збагачення фразеологічної підсистеми на позначення осіб є сучасний публіцистичний стиль. У ньому некодифіковані антропофраземи досить інтенсивно продукують журналісти, колумністи, коментатори й публіцисти, виявляючи свою креативність. На позначення аналізованих стійких одиниць у зазначеному дискурсі Д. Сизонов доречно ввів до наукового обігу термінопоняття ‘медійний фразеологізм’ – «вербалізований репрезентант та об’єктиватор медійних смислів, що характеризується семантичною цілісністю, прецедентністю та інтертекстуальністю, здатністю до структурних трансформацій із метою впливу на реципієнта та / або маніпуляції його свідомістю» (Сизонов, 2024: 143). Так, в останні десятиліття саме в аналізованому функційному різновиді виникли ФО, на зразок: *архітектор перемоги* ‘особа, яка відіграє ключову, визначальну роль у плануванні, організації та досягненні успіху або перемоги (у війні, політиці, спорті чи інших царинах)’; *дзеркальний образ* ‘особа, яка відображає загальні риси групи людей чи всього суспільства’; *переможець думки* ‘людина, чиї висловлювання або думки здобули найбільше схвалення в опитуванні чи соціальних мережах’. Напр.: *Валерій Залужний має величезний авторитет серед західних партнерів, а для українців він став основним* ***архітектором*** *нашої* ***перемоги****.* (інтернет-видання «Субота», 08.07, 2023, 16:22).

У результаті ґрунтовного опрацювання значної кількості усталених одиниць на позначення осіб у публіцистичному стилі

й інтернет-дискурсі нами було виявлено, що за семантичною класифікацією серед них домінують фразеологічні єдності. Переконливими ілюстраціями слугують некодифіканти, на зразок: *збитий льотчик* ‘людина, яка втратила колишній вплив або успіх’; *вистрелити собі в ногу* ‘нашкодити собі необдуманою дією (діями)’; *піти в засвіти (на небо)* ‘померти, загинути’ та ін. Як бачимо, у наведених ФО семантика не випливає із значень складників, але є натяк. Пор.: *Андрій Піонтковський також вважає, що заборони таких акцій Москвою [«Маршу за федералізацію Сибіру» в Новосибірську] лише демонструють те, що Путін своїми діями на розпалювання сепаратизму в Україні сам «**вистрілив собі в ногу**»* (Радіо Свобода, 04.08, 2014, 19:02). Також досить частотними в аналізованих функційних різновидах української мови є фразеологічні сполучення: *мережевий троль* ‘користувач інтернет-ресурсів (форумів, соцмереж, блогів), який свідомо публікує провокаційні, образливі чи нещирі повідомлення та провокує конфлікти в інтернет-дискусіях’; *мовчазний донор* ‘особа, яка допомагає без публічності’; *диванний експерт* ‘людина, яка активно коментує складні теми (війну, політику, економіку), не маючи фаху чи реального досвіду (зазвичай онлайн)’. Напр.: *Хто такі «**диванні експерти**» та як не потрапити в їхню пастку (заголовок статті).* (www.ji-magazine.lviv.ua › hto-taki-dyvanni-experty). Серед досліджуваних одиниць значно рідше фіксуємо фразеологічні зрощення: *одинадцятою маркою* ‘іти пішки’; *дрова під снігом* ‘дуже п'яна людина’.

Проведені кількісні підрахунки засвідчили, що серед лексико-граматичних класів найбільш чисельними є іменникові антропофраземи, а далі йдуть прикметникові й дієслівні одиниці. Перевагу субстантивних ФО можна пояснити так: у мові іменник виступає головним носієм і виконавцем номінативної функції та найбільш природним засобом позначення осіб. Саме іменникові фраземи найкраще типізують людей як носіїв соціальної, морально-психологічної, поведінкової ознаки, що й спричиняє їх високу продуктивність у масмедіа й інтернет-дискурсі.

Висновки

Отже, в українськомовному публіцистичному стилі й інтернетному дискурсах у кінці XX – на початку XXI століть засвідчено інтенсивне творення, ревіталізацію та активне функціонування значної

кількості некодифікованих антропофразем, зумовлене активною взаємодією зовнішніх і внутрішніх лінгвальних чинників, що сприяють динаміці національної фразеологічної системи. Виявлено, що головними джерелами таких стійких одиниць є живе народне мовлення, різні соціолекти, запозичення переважно з англійської та російської мов, деякі терміносистеми та публіцистичний стиль. Характерно, що такі стійкі одиниці в ЗМІ й інтернет-комунікації виконують важливі функції – номінативну, характеризувальну, емоційно-експресивну, оцінну, впливу, креативну, когнітивну та ін.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у функційно-стилістичному аналізі антропофразем.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Венжинович**, Н. Ф. (2018) *Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології*. Ужгород: ФОП Сабов А. М. 2. **Глуховцева**, І. Я. (2015) *Динаміка української фразеології кінця XX – початку XXI століття: тенденції розвитку*. Старобільськ: ЛНУ ім. Тараса Шевченка. 3. **Селіванова**, О. (2004) *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)*. Київ. Черкаси: Брама. 4. **Сизонов**, Д. Ю. (2024) Медійна фразеологія в інформаційному просторі сучасної України: лінгвостилістичний та комунікативно-функціональний ресурс (Дис. … докт. філол. наук). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. 5. **Ужченко**, В. Д, & Ужченко, Д. В. (2005) *Фразеологія сучасної української мови*. Луганськ: Альма-метер.

REFERENCES

1. **Venzhynovych**, N. F. (2018) *Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy v konteksti kohnitolohii ta linhvokulturolohii [Phraseology of the Ukrainian Literary Language in the Context of Cognitology and Linguoculturology]*. Uzhhorod: FOP Sabov A. M. [in Ukrainian]. 2. **Hlukhovtseva**, I. Ya. (2015) *Dynamika ukrainskoi frazeolohii kintsia XX – pochatku XXI stolittia: tendentsii rozvytku [Dynamics of Ukrainian Phraseology in the Late 20th – Early 21st Centuries: Development Trends]*. Starobilsk: LNU im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian]. 3. **Selivanova**, O. (2004) *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty) – [Essays on Ukrainian Phraseology (Psychocognitive and Ethnocultural Aspects)]*. Kyiv. Cherkasy: Brama [in Ukrainian]. 4. **Syzonov**, D. Yu. (2024) Mediina frazeolohiia v informatsiinomu prostori suchasnoi Ukrainy: linhvostylistychnyi ta komunikatyvno-funktsionalnyi resurs [Media Phraseology in the Information Space of Contemporary Ukraine: Linguostylistic and Communicative-Functional Resource]. *Doctor's thesis*. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian]. 5. **Uzhchenko**, V. D, & Uzhchenko, D. V. (2005). *Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy – Phraseology of the Contemporary Ukrainian Language*. Luhansk: Alma-meter [in Ukrainian].

Стишов Олександр Анатолійович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка; вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, 04053, Україна.

E-mail: styshov@ukr.net
https://orcid.org/0000-0001-6192-255X
Styshov, Oleksandr – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Language, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University; 18/2 Bulvarno-Kudriavska St., Kyiv, 04053, Ukraine.

Дата першого надходження статті до видання – 15 березня 2026 р.
Дата прийняття статті до друку після рецензування – 15 квітня 2026 р.
Дата публікації статті у виданні – 25 квітня 2026 р.

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Стишов О. А. Некодифіковані фраземи як вияв антропоцентризму в українській мові кінця XX – початку XXI сторіччя. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2026. Вип. 64. С. 80–93. DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.07

APA: Стишов, О. А. (2026). Некодифіковані фраземи як вияв антропоцентризму в українській мові кінця XX – початку XXI сторіччя. *Лінгвістичні дослідження, 64,* 80–93. DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.07